

túl is – állapítja meg VBA –, néhány további cikket szentel a jobboldal más erőinek, elsősorban a szélsőjobbnak (*Andrássy út 60; A népi irodalom halálára...*), és a baloldal, illetve az SZDSZ vétségeinek (*A koalíció kurvája ágyat vet*). De nem feledkezik meg azokról a független elemekről sem, akik a nemzeti öncsalás civil tagozatához tartoznak. Ők a kádárizmust elutasító, korabeli ellenálló *tevékenységüket* az Orvostörténeti Múzeumban, vagy a Tudományos Akadémia különféle bizottságaiban fejtették ki. Legalábbis saját visszaemlékezésük szerint (*A diktatúra működéséről*). A politikai paletta egyetlen, mérsékelten pozitív szereplője Gyurcsány, a kényszerpróféta, akit VBA a Cool Hungária megteremtőjének vél. Annak az európeér Magyarországnak, amelyik a Blair-Giddens iskola tanait követve ráatalál a neoliberais piac és a szociális társadalom 21. századi csodapalotájára, melynek ablakain kinézve az alternatív, bár néha kritikusan trágár kultúra sokszínűen liberális virágoskertjére vethetjük pillantásunkat. Legalábbis VBA 2002-ben még ebben reménykedett (*Buzi-e vagy?*).

A másik nagy VBA toposz, rágózni a média és a tabloid – magyarul bulvár – jelenségek némelyikén. A politika és a média-marketing határmechanizmusainak összefonódását vázolja fel a Schwarzenegger története, amelyben a body-builder és filmszínész új imágóját kaliforniai kormányzó alakjában nyerhette el (*Pop, csajok, súlyemelés*; valamint Dávid Ibolya). A kádárizmus média analízisének eredménye a könyv egyik legjobb pillanata, amelyben VBA szofisztikált módon elének tárja, hogy a kádárizmus éveinek állami MTV-je maga volt a Magyarország-minta, mai kifejezéssel élve maga volt az országimázs. Majd mindezt továbbgondolva felfedezi, hogy az MTV-ben futó, illúzió teremtő sorozatok, a hazai lakosság többsége számára magát a valóság-paradigmát jelentették. A média első valóság-show-i már a kádári korszakban jelentkeztek (*Magyarország-televízió*).

A gonzó újságírás tradíciói leginkább az alternatív- és pop kultúrával kapcsolatos bekezdésekben követhetők nyomon. VBA aktuális definíciója szerint a gonzó újságírás a „rock műfaja a tényirodalomban” (*Chicano low rider Banditos*). Ezekben a passzusokban, illetve ritkán egy-egy komplett cikkben szó van Allan Ginsberg-ről, Hunter S. Thompson-ról – a neozsurnalizmus és gonzó újságírás atyjáról –, a CPG zenekarról, Halász Péterről, aki a halála előtt egy hónappal a Múcsarnokban saját felravatozásával megrendezte a búcsúztatását (*Búcsúbeszély*). A képzőművészet iránti érdeklődését Dr. Máriásról írt sorok reprezentálják, aki a címlapkép festője, és ez a kép kölcsönzi az Énem(em) indián címet is VBA kötetének (*DrMáriás képeinek hátuljára*).

VBA a magyar társadalom törzsi-hiedelmi újjáéledését regisztrálja ebben a kötetében. Írásainak többsége negatív (politikai), azaz dadaista mítosz. De a könyvben található pozitív történetek is. Ezek elsősorban a kultúra jelenségei, mint például a *Tilos az Á sztori* (*Tilos. Verboten. Interdit*), vagy az ír kocsmakultúráról szóló írás (*Egyetemes szomj*). VBA szellemi indiántánca számára az egész világ kultuszanalízis, sas tekintete a kultikus formákat, jelenségeket vadássza, miközben megteremti saját gonzó-törzsfőnöki mítoszákat is. VBA valóságleválogatásában a kulturális életterek kibontakozása áll

szemben a politikai kultuszokkal, ez utóbbiak pedig elsősorban a magyar gagyi jelenségeit gazdagítják. A kötet írásai a filmek mintájára szpotok, vágóképek, hosszú, hangulatfestő snittek és párhuzamos montázsok sorából épülnek fel, melyeket kiegészít egy-egy ütős mondat, egy-egy rövid, impresszív elemzés.

Gilbert Edit

Lélek-útikalauz értelmiségi nőknek, macskával

(Júlia Voznyeszenskaja: *Halál utáni kalandjaim*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005. Ford. Bilkuné Lepahin Marina)

Cvetajeva – a vergődő asszony, a kihívó költő, az örök költöző

(Henri Troyat: *Marina Cvetajeva, az örök lázadó*. Európa 2007, Ford. N. Kiss Zsuzsa)

1.

Meleg, narancsos-rózsaszín árnyalatú, pasztell égbolt, melyet villám hasít ketté. Alatta aranybetűkkel a nem akármilyen cím, felette aranszalag-csikon a kiadó szép neve (*Bíbor*), s – vélhetően – a sorozat-megjelölés: *Európai könyvsiker*. Míves betűk, keménykötés. A hátsó borítón a referencia: miben és mikor is volt a legjobb az író–nő.

Az oroszországi nőirodalom, az ottani díjak özöne valamelyest ismerős nálunk is – Oroszország határozottan az érdeklődés tárgya újra. Sokat fordítunk tőlük, itt-ott olvasni, hallani arról, hogy (legalábbis) Nobel-díj-várományosok az irodalomban, főként a nők: Petruszovszkaja, Tosztaja, Ullickaja... Az utóbbi valóban kapott egy fontos díjat címében visszafogottabb, ám ugyancsak transzcendens síkon (is) játszó regényéért. Abban, a *Kukockij eseteiben* azonban egyedülálló módon valóban megtörténik a csoda, sikerül a láthatatlan, tudhatatlan birodalmat cselekményesíteni és érzeki, szellemi, lelki élménnyé tenni. Ullickaja árnyalt, átélhető világot teremt vallási, spirituális tudásunkból, abból, ami már a levegőben van, és ami a tudat alatt rejtőzik. Lélegzetelállító és nem didaktikus, ám nem is könnyen követhető az evilág-túlvilág egybejátszását megvalósító regénye.

Különleges műfajú és tárgyú kötetet tart kezében most is az olvasó, akit nagy valószínűséggel a kétséget kizáró témamegjelölés ragadott meg. Az erős cím az ezotériára nyitottak táborát találja el. Csakhamar azonban kiderül, itt keresztény irodalomról van szó, az ortodoxia hagyománya alapján elképzelt és megírt túlvilág-jarást olvasunk. A regény szövegéhez rendelt, hátravetett jegyzetek mintegy verifikálják, hitelesítik a fikciót azzal, hogy az említett vallásra,

annak magyarázataira fűzik fel a cselekmény szálait. E teológiai, valószínűleg a szerzőtől (de az sem kizárt, hogy a fordítótól és/vagy előszó-írótól) származó paratextus, mely hittételekhez rögzíti, azokkal igazolja, legitimálja a regényvilágot, bizarr regiszterbe vonja a művet. A *Halál utáni kalandjaim* inkább nevezhető „irodalmi”-nak a narratív forma, a cselekményesítés értelmében, mint „irodalom”-nak. Ami a visszajáról meghatározva: nem-didaktikus, nem-egyértelműsíthető, nem-kiszámítható, nem-propagandisztikus; nem rendelődik alá ideológiának. Esetleg csak módjával, azaz él vele, bevonja az ábrázolás világába úgy, hogy egyben elmozdítja.

Mindez korántsem mondható el a tárgyalt műről, amely azzal a különbséggel, hogy egy meghatározott egyház ideológiáját cselekményesíti és nem szinterizál mindent mindennel, P. Coelho lektúrjeire emlékeztet. Azokat ezoterikus, emezt pravoszláv lektúrnek nevezném. Jó szándékú didaxisuk megható. Spirituális kiskáték, tanácsadók, támaszok. A Coelho-féle New Age-es narratíva ismeretebb, elterjedtebb, a Voznyeszszkaja-féle próbálkozás számomra új. Meglep az irodalmi forma igénybe vételének bátorsága és teleltése pravoszláv hittartalommal. Lehet, hogy vallásos kiadók berkeiben nem ismeretlen ez az út, az irodalom közönsége számára, úgy vélem, az. A tipikus olvasó (aki értelmiségi és nő) szembekerül saját elutasító gesztusával. Az autonóm, szabad szellemű értelmiségi nő megmérettetéséről és továbbfejlődésének lehetőségéről olvas ugyanis, amelyre a műben a klinikai halál állapotában kerül sor – odaát, a köztes dimenzióban, a pokol és Paradicsom közti próbazónában. Ami a próbatételes és a fejlődésregény-irodalomban egy életen belüli cselekmények során, a reinkarnációs regényekben (ld. Szepes Máriánál) több élet egymásutánjában valósul meg, itt a köztes szféra hozadéka, ahol a lélek szembesül élete bűneivel, amelyekhez még sokáig makacsul ragaszkodik is. A mai olvasó(nő) számára hátrorrongatóan ismerősek, közeli ezek a bűnök, s bármennyire hártja is a forma esetlenségét, közvetlenségét, leesik az álla, mert a regényszereplő mondja ki, amit ő is gondol: a függetlenség, az öntudat, a sok reflexió, a beszéd, a harcos kiállás jó ügyekért, a lehengerlő érvelés, vitázás miért is lenne megbánandó? Ezáltal szembekerülünk a Jó, az idill, a harmónia – a Paradicsom ábrázolásának örök nehézségével. Anna is inkább a büntetés undokságától hátrál meg, minthogy meggyőződne arról, földi lénye mily mélységesen vétkezett. A Paradicsom határain, ahova röpke betekintést nyert, a természet és a szerves anyagból készült tárgyak romlatlan szépsége gyakorol rá igazán vonzerőt. Ezek leírásán, a deklarált hatás kiváltásán áll vagy bukik a nagy kísérlet: meggyőzőhető-e az olvasó is arról, ami a

hozzá hasonló szereplőt lenyűgözte? Sajnos, ahogy ez lenni szokott: nem... A szokásos kongó, agyonkoptatott kifejezésekkel sorjáznak a különlegesnek szánt látványelemek. A dramaturgiai alapkérdést, miszerint lesz-e mit tenni a Paradicsomban, a narráció ugyan megpendíti, hiszen Anna szóba hozza, a későbbiekben viszont jótékony homályba merül. Helyette a pokol borzalmait ecseteli: a szöveg az elriasztás, a megfélemlítés retorikai fogásával él.

Annának a földön mégis lesz lehetősége a folytatásra. A szintek közti átjárás azzal valósul meg, hogy a reális szintéren, a kórházban barátnőjétől proszforákat kapó, kómában fekvő nő túlvilági utazása során ez lesz a különleges, lelket és testet erősítő, megmentő kenyér. Anna visszatérhet a Földre. A narratíva így ravaszul beteljesíti egy (belülről újjászületett) életen belül a magától elzárt, a meg nem valósulhatott élettervet, életfeladatot is. Férje házasságon kívüli gyermekében, az ő későbbi nevelt fiában és unokáiban talál rá meg nem szült gyermekeire, amit a nevekben is kifejez. A sorstörténetek itt egymásra rakódnak. Manifeszt a hasonlóság a biográfiai szerző (amit a paratextusokból róla megtudunk) és a szereplő-elbeszélő közt, aki az Epilógusban a megújult életet éli, a főszövegben pedig végigpróbálta még fel nem ismert párjával a különböző lételehetőségeket, s lépett túl mindig az unalmon, a megalázó és nem kielégítő helyzeteken, közeledve bátran a tartalmas lét ígérete felé. A házasság tökéletesítésére, a hazugság leleplezésére ily módon van tehát lehetőség.

A fausti, nyughatatlan, egyre jobbat kereső lélek tehát üdvözülhet. Lehet nő. Aki úgy boldogul végül, hogy felismeri férjét és feladatát: megmenti (minthogy ez a rendeltetése, ld. a goethei Gretchent, akire ugyan nincs textuális utalás a szövegben) aláztával a férfit, bármennyi ideig tartson is ez, s bármilyen messzire legyenek egymástól még a létezés csücskeiben. A nő ezzel teljesíti be valódi hivatását.

E narratív formában megírt ortodox lelki útvezető a lehetetlent kísérte meg. Szerzője saját halálközeli megvilágosodásából kiindulva regényesített, szigorú éthoszú és dogmatikájú művet alkotott a lázongó, majd büszkeségét levető, élete tévedésére rádöbbenő nőről, aki rálát végül a neki rendelt társ tisztességére, s képes támogatni őt a bűnből kivezető, vezeklő megváltást hozó sorsában. Átlátszó, tisztességes példázat. Nem regény, hanem alkalmazott irodalom. A megújulást, az új kommunikációs formákat kereső egyház kísérlete. Az esztétikum feltáró, felkavaró, szubverzív hatásmechanizmusa, radikális bátorsága viszont hiányzik belőle. Máshol érint meg bennünket, mint ahol az irodalom teszi. Gonosz fantáziacímem ellenére elismerem, hogy ugyan szoroson vezet és mindent kimond, meghatározóan igyekezetével, még zavarba is hoz. Szembesít jellegzetes beállítódásainkkal, de nem kell megoldozni az eredményért, ezért elég könnyűnek bizonyul a tanulsága. Mert nem mi szenvedjük azt meg.

Még egy megjegyzés ellene: erősíti az orosz kiválasztottság-mitoszt, s határozottan monarchikus beállítottságú.

Viszont: humora is van helyenként.

2.

Szeretjük olvasni híres emberek életrajzát. Bár merészség általános alanyt rendelni bármely tetszésnyilvánításhoz az irodalom terén, ez most – talán nagyobb kockázat nélkül – megtehető. Sőt: a kört tágítanám a naplókig, memoárokig, levelezésig. Elméleti irodalmuk is van már, az irodalmárok céhe pedig újabban beismeri: ezekben a peremműfajokban néhány nagy „név” még izgalmasabbat alkotott, mint fővonulatnak hitt szépirodalmi munkásságában.

Cvetajeva esszéisztikus prózái, portréi, nekrológjai és levelei úgyszintén nagy érdeklődésre tartanak számot. A néhány éve részleteiben nálunk is olvasható Rilke-Paszternak-Cvetajeva-levelezés megragadóan érzéki anyagáról szó esik ebben a monográfiában is. A nagybeteg Rilke, a nős és szorongatott politikai helyzetben lévő Paszternak, s az örökösen túlfűtött, emigráns, nélkülöző Cvetajeva éteri hármasköltőbarátságának anygalian erotikus szavakból, gesztusokból szőtt és a verbalításban létező (személyes találkozásokban nem vagy alig manifesztrálódó; a német költő és az orosz író soha nem látták egymást a valóságban) szenvedélyben alkotás és magán-én összeforr. A verseit bántóan, irritálóan zavarosnak, provokatívnak, nyelvfacsarónak és túlzónak, lemeztelenítőnek érző orosz közönség egy része kiéhezett érdeklődéssel fordul Cvetajeva másféle megnyilvánulásai iránt. Szélsőséges lényét nem tudják követni. Az emigrációbeli orosz kolónia képtelen kezelni, tolerálni politikailag nem értelmezhető, azaz nem politikai szimpátia alapján létrejövő: az embert, az alkotót szem előtt tartó vonzalmait sem. A kommunista Majakovszkij iránti rokonszenvéért például mélységesen elítélik őt, az antikommunistát. Cvetajeva a szovjet költő franciaországi szereplésekor megszereti az egészen más politikai nézetű férfit, aggódik érte, s hamarosan bekövetkező halálát nem tudja felfogni. „Egyvalami biztos: a kommunista éden levegője nem használ a költőknek.” (Az életrajz következő mondata sejteti, hogy e frappáns megállapítás a költőnőtől származik, de nem volt szó szerinti idézet; az életrajzok, visszaemlékezések szokásos csapdája ez. Nem mindig tudjuk, kinek tulajdonítsuk a bon mot-kat, bár a könyv többnyire igyekszik megjelölni a forrásokat.)

„Sem az orosz, sem a francia határon túl nem fogják fel a lázas elmék, hogy Cvetajevánál szó sincs opportunistá helyezkedésről, csupán a művészetet nem hajlandó társadalmi dogmának alárendelni. Honfitársai eszmei forrongásában nem az érdeklő, mi vezet őköt, hanem hogy az orosz nyelvhez és kultúrához való kötődésük őszinte-e vagy sem. Marina tehetsége szintévesztő. Szerinte fehérnek, vörösnek ugyanott ér össze ég és föld.” (H. T.)

Tragikus életét mutat fel H. Troyat objektív hangú könyve, amely nem a beavatott, érintett narratívában íródik, mint például a zseniális Sylvia Plath-életrajz (*A hallgatag asszony*; szerzője Janet Malcolm), mégsem hagy hidegen, nyomozása magával ragadja az olvasót. A rejtőző, s csak a végén, ott is mindössze néhány sorban megmutatkozó életrajzíró plasztikus alcímeivel és frappáns helyzetrajzaival izgalmas, szívszorogató történetet mesél el, melyből kitűnik alapos háttérmunkája. Jól ismeri az életművet, felkutatta széles körben a fellelhető verseket (ezek fordításában N. Kiss Zsuzsa nem mindig jeleskedik), felkeresi és körültekintően kikérdezi az ismerősöket, szemtanúkat, s még annak is utánajárt: hol, milyen körülmények közt sajátította el a vizsgált személy a költel hurkolásának tudományát, amit élete utolsó szcénájában alkalmazott.

Figyelemre méltóak Cvetajeva lányának, Ariadna Efronnak a visszaemlékezései, amelyekből úgyszintén merít. Ariadna józanul látja anyja nyugtalan lényét, emlékezetesen fogalmazza meg például azt, milyenek voltak szülei egymás számára a hosszú távollét után, szavakba önti a franciaországi esték ritka, zaklatott életükben igencsak kivételesnek számító bensőséges, biztonságos asztal körüli légkört, s éles kontúrokkal rajzolja fel Ahmatova és anyja kettősét. Néha az életrajz írója is a nyomában jár találó megfogalmazások tekintetében, Cvetajeva vallomásainak, reflexióinak heve és pontossága, szemléletessége és ereje azonban túlszárnyalhatatlan. Példa lehet erre a következő levél csehországi barátnőjének, amelyben kedvetlenségét fejezi ki – a Rivierán. S micsoda ars poetica is egyben! „Semmi szükségem erre a szépségre, ennyi szépségre. Tenger, hegy, mimózávirágzás... Elég lenne egyetlen fa átellenben... Ez a szépség szakadatlan lelkesedést követel... Mindig vonzott a szerény tárgy: a közönséges, néptelen, senkinek sem tetsző helyszínek, mert várják, hogy megéneklém őket, és érzem, szeretnek.”

Kényszerű, hosszúra nyúló, férjét követő csehországi és franciaországi tartózkodásánál oroszországi hazatérése katasztrófálisabb csak. Kommunikatív adottságai, helyzetfelismerő képessége, anyagi támogatást kérni, elfogadni tudó alkata, munkabírása semmit nem segít. A barátságokban és gyakori szerelmi szenvedélyben, legfőképp pedig az alkotásban kielégülő lélek, test és szellem táplálék nélkül marad, talajt veszít. Szeretteit elhurcolják, megölik, őt magát sorozatosan megalázzák. Egy konok, szenvedélyes, szabad lény iszonyatos életútját tárja elének ez a könyv. A nehéz alkat, a súlyos tehetség és a sötét kor egybejárását mutatja fel – feloldás nélkül.